

і в центральній частині. Така ситуація зумовлена простотою і невибагливістю вирощування зернових, можливістю за незначний період отримати прибуток.

Активно розвиваються картоплярство та овочівництво, однак в екстенсивний спосіб. Ці галузі на 95–99 % концентруються в особистих господарствах населення. В умовах складної соціально-економічної ситуації в державі картопля й овочі перетворилися на важливу складову харчових раціонів населення, тому вирощуванням цих сільськогосподарських культур займаються практично всі особисті господарства населення – від міських (дачних) до гірських. За 1990–2010 рр. площа садіння картоплі збільшилася від 82 до 102 тис. га. Останніми роками зросла урожайність картоплі.

Дещо відмінні тенденції в овочівництві: посівна площа зросла майже вдвічі – (від 11 до 20 тис. га), а валовий збір унаслідок зменшення урожайності від (175 до 147 ц / га) зріс лише в 1,6 рази (до 294 тис. т). Зменшились посівні площі овочів закритого ґрунту – від 132 до 103 тис. га. У 2010 р. при врожайності 691 ц / га в парниках Л. о. було вирощено 4,3 тис. т огірків та 2,2 тис. т помідорів.

Висновок. Отже структурні трансформації рослинництва області зумовили відповідно й функціональні: кардинально змінилася спеціалізація області: регіон став спеціалізуватися на вирощуванні зернових культур, картоплі, зменшилася частка технічних, з'явилася нова, нетипова для регіону складова – вирощування ріпаку.

Використані джерела:

1. Губені Ю.Е. Трансформація сільського господарства та села: ювілейний збірник наукових статей / [за ред. Ю. Е. Губені]. – Львів : ЛНАУ, 2010. – 420
2. Доценко Л. В. Організаційно-економічні засади функціонування дорадчих закладів з обслуговування сільськогосподарських підприємств: Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01 / Миколаїв. держ. аграр. ун-т. – Миколаїв, 2004. – 20 с.
3. Курило В.І. Адміністративні правочини у сільському господарстві України: сучасна парадигма: Монографія / За заг. Ред. В.К. Шкарупи. – К.: Магістр – ХХІ сторіччя, 2007. – 312 с.
4. Нагірна В.П. Концептуальні засади суспільно-географічних досліджень АПК України (трансформації і перспектива) / В. П. Нагірна // Київський географічний щорічник. – 2002. – Вип. 1. – С. 53–64.
5. Статистичний щорічник Львівської області за 2010 рік: У 2 ч. – Львів: Львів. обл. упр. статистики, 2011.
6. Статистичний щорічник Львівської області за 2010 рік: У 2 ч. – Львів: Львів. обл. упр. статистики, 2011.
7. Удова Л.А. Соціальні аспекти трансформації організаційної структури сільського господарства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук спец. 08.07.02 „економіка сільського господарства і АПК” / Л.А. Удова. – Київ, 2006. – 21с.

УДК 911.3

Крашеніннікова А. А.

ТЕРИТОРІАЛЬНА СТРУКТУРА ДЕМОГЕОГРАФІЧНОЇ СИСТЕМИ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Виділено ієрархічні рівні демогеографічної системи регіону в територіальному аспекті. Визначено основні системоформуючі центри на території Чернігівської

області. Запропоновано схему територіальної структури демогеографічної системи Чернігівської області.

Ключові слова: населення, демогеографічна система, територіальна структура ДГС.

Выделены иерархические уровни демогеографической системы региона в территориальном аспекте. Обозначены основные системообразующие центры на территории Черниговской области. Предложена схема территориальной структуры демогеографической системы Черниговской области.

Ключевые слова: население, демогеографическая система, территориальная структура ДГС.

Regional demogeographic system hierarchy levels have been highlighted in territorial aspect. Chernigiv region fundamental system centers have been designated. Introduced Chernigiv region demogeographic system territorial structure scheme.

Key words: population, demogeographic system, DGS territorial structure.

Вступ. Постановка проблеми. Територіальна структура відображає просторову впорядкованість елементів демогеографічної системи (ДГС).

При вивченні територіальної структури ДГС варто врахувати територіальне розміщення населених пунктів, їх людність, суспільно-географічні функції, а також трудові, адміністративні, побутові та соціокультурні зв'язки між ними.

Схема територіальної структури демогеографічної системи Чернігівської потребує детальної розробки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основна теоретична та практична база демогеографії розкрита в роботах В.О.Джамана, І.М.Дудника, Т.В.Панасенко, С.С.Мохначука, Ю.А.Пивоварова, О.У.Хомри, М.І.Фащевського, деякі аспекти функціонування ДГС висвітлені в працях С.О.Ковальова, Н.Я.Ковальської, А.Є.Слуки, Е.М.Лібанової, А.І.Доценка та ін. Особливості системи розселення населення Чернігівської області висвітлені в наукових працях Ю.О.Пітюренка, А.І. Доценка, О.О. Афоніної, М.О. Барановського та ін.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Всебічне вивчення територіальної структури демогеографічної системи регіону є запорукою отримання об'єктивної інформації про розселення населення, яка є основою для комплексного та ефективного управління територією.

Ціллю статті є виділення основних ієрархічних рівнів територіальної структури демогеографічної системи регіону, визначення центрів демогеографічних систем різного рівня на території Чернігівської області та розробка схеми територіальної структури демогеографічної системи Чернігівської області.

Виклад основного матеріалу. Загальна сукупність територіальних громад області формує обласну демогеографічну систему. Другим ієрархічним рівнем є міжрайонні демогеосистеми, які утворюються навколо центрів локальних систем розселення і поширюються на територію їх впливу. При визначенні меж міжрайонних демогеосистем варто керуватися принципами адміністративності та цілісності для збільшення ефективності подальшого управління ними.

Третім ієрархічним рівнем є районні ДГС, кожна з яких виділяється у межах адміністративного району. Системоформуючим ядром при цьому виступає районний центр.

В межах районної ДГС І.М. Дудник пропонує виділяти ще три ієрархічні рівні ДГС: кущову, локальну та елементарну. [1, с.23] Найнижчим первинним ієрархічним рівнем є елементарна демогеографічна система, яка формується на основі населеного пункту. Локальна ДГС – один або декілька населених пунктів, пов'язаних тісними адміністративними та трудовими зв'язками. В сільській місцевості – центр сільської ради та сукупність населених пунктів, що входять до неї. Сукупність декількох локальних ДГС можуть сформувати кущову ДГС за наявності чітко вираженого господарського центру (ним може виступати селище міського типу чи велике село) та існуванню тісних переважно соціально-побутових зв'язків між центром та поселеннями, що входять до кущової ДГС. Критеріями виділення елементів територіальної структури регіону є демографічний потенціал системоформуючого центра, його функції (особливо адміністративні та обслуговуючі), транспортно-географічне положення.

Станом на 1 січня 2011 р. до складу Чернігівської області входять 22 райони, 3 міста обласного значення (безпосередньо підпорядковані органам влади області), 13 міст районного значення, 29 селищ міського типу, 1483 сільських населених пунктів. Територія області становить 31,9 тис. км², щільність населення – 34,4 особи на км². [2] Чернігівська область характеризується найменшою щільністю населення серед усіх регіонів України. При чому зменшуватись щільність населення Чернігівської області почала ще з початку ХХ ст. за рахунок втрат у війнах, природного скорочення населення та потужного міграційного відтоку. В межах дослідження розселення міського населення було побудовано статистичну поверхню поля демографічного потенціалу міст та селищ міського типу Чернігівської області у 2011 р. (Рис. 1.) На статистичній поверхні чітко виділяються міста обласного значення – Чернігів, Ніжин та Прилуки (при чому м. Прилуки характеризується найменшим демографічним потенціалом з трьох вище згаданих міст). Майже вся південно-західна частина області знаходиться під їх впливом. В той же час на північному сході Чернігівської області чітко виділити ядра розселення досить важко. На сході більш-менш значний демографічний потенціал має місто Бахмач, крайній північний схід знаходиться під впливом м. Новгород-Сіверського. Як видно на рисунку, північний центр характеризується відсутністю впливового ядра розселення, на його роль можуть претендувати м. Мена та м. Щорс.

В межах обласної демогеографічної системи Чернігівської області (яка охоплює всю територію області) ми вважаємо доцільним виділення 6 міжрайонних ДГС. Їх центрами є міста обласного значення (Чернігів, Ніжин та Прилуки), а також Бахмач, Новгород-Сіверський та Мена. Перші 5 міст є центрами локальних систем розселення і безумовно мають

системоформуюче значення, вибір же міста Мени на роль центра міжрайонної ДГС потребує деяких пояснень.

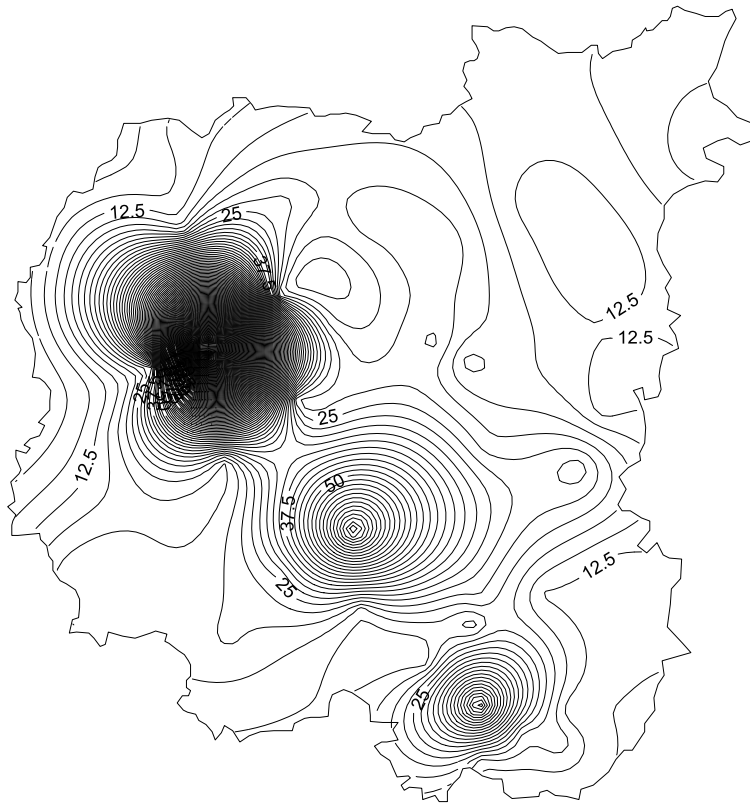

Рис. 1. Статистична поверхня поля демографічного потенціалу міських поселень Чернігівської області станом на 1 січня 2011 р.

Перш за все варто згадати, що на півночі Чернігівської області немає сформованого впливового ядра розселення. Три міста – Корюківка (13,4 тис. жителів), Мена (12,4 тис. жителів) і Щорс (11,4 тис. жителів) – характеризуються приблизно однаковою людністю і схожим господарським значенням (порівняно малі промислові центри), проте м. Корюківка має невигідне транспортне положення – лише автомобільне сполучення, до того ж місто розташоване досить далеко від основних транспортних магістралей. За функціональною типологією, запропонованою Пітюренком Ю.О., і Мена, і Щорс визначаються як центри міжрайонних систем розселення з мало розвиненими функціями міжрайонного значення і які пропонуються для розвитку в них цих функцій [3, с. 138-157]. Доценко А.І. та Афоніна О.О. виділяють м. Щорс в якості центра локальної системи розселення [4, 5]. Дійсно, в другій половині ХХ століття м. Щорс відігравало більше значення як господарський та транспортний центр і, в порівнянні з м. Меною, характеризувалося більшою людністю та демографічним потенціалом. Проте, вже в той час м. Мена за рахунок вигідного географічного положення розвивалося інтенсивніше, в ньому швидше зростала кількість населення. В 90-ті роки ХХ ст., чисельність населення обох міст значно

зменшилась, проте в Мені процес скорочення кількості населення відбувався не так інтенсивно, результатом є більший демографічний потенціал м. Мени на сучасному етапі. До того ж зі зростанням значення автомобільного транспорту посилилися транспортні функції м. Мени (через місто, окрім залізниці, проходить автомагістраль державного значення). Місто Щорс навпаки дещо втратило позиції внаслідок занепаду річкового транспорту в області, хоча й не можна відкидати можливість його розвитку у майбутньому. На основі вище сказаного, враховуючи те, що м. Мена має більший демографічний потенціал, безпосередні зв'язки з центрами районних ДГС та краще транспортно-географічне положення (що підтверджується результатами теоретико-графового моделювання), ми вважаємо доцільним виділення саме Менської міжрайонної демогеографічної системи. Розглянемо докладніше кожну з міжрайонних ДГС (Рис. 2.).

До складу Чернігівської демогеографічної системи входять власне Чернігівська, Куликівська, Козелецька, Ріпкинська та Городнянська районні ДГС. Місто Чернігів (чисельність населення на 1 січня 2011 р. 296,9 тис. осіб) поширює свій вплив на велику частину території однойменних районів. Козелецька ДГС включена до Чернігівської міжрайонної ДГС завдяки існуванню тісного зв'язку між їх центрами (м. Чернігів та смт. Козелець сполучає автомагістраль міжнародного значення Санкт-Петербург – Київ – Одеса). Також в межах Козелецької районної ДГС нами виділено Остерську кущову ДГС з центром в м.Остер. Внаслідок існування природної перепони (річки Десни), значна частина поселень в західній частині Козелецького району більше зв'язана з м.Остром, а не з районним центром. На заході Ріпкинського району історично сформувалася Любецька кущова демогеосистема з центром у смт Любеч. Таким чином, у складі Чернігівської міжрайонної ДГС нами було виділено 5 районних ДГС, 2 кущові, 170 локальних та 472 елементарні ДГС. Це найбільша міжрайонна ДГС, вона займає площу 9,9 тис. км² та має чисельність населення 482,3 тис. осіб.

Ніжинська міжрайонна демогеографічна система включає в себе Ніжинську, Носівську та Бобровицьку районні ДГС. Місто обласного значення Ніжин (чисельність населення 74,1 тис. осіб) має тісні суспільно-географічні зв'язки з м. Носівкою та м. Бобровицею, всі три міста з'єднує залізниця Київ – Москва, що має міжнародне значення. В межах Ніжинської районної ДГС ми виділили Лосинівську та Вертіївську кущові ДГС. Вертіївка – село Ніжинського району з досить високою чисельністю населення (понад 3 тис. осіб) та дуже вигідним транспортним положенням (лежить на перетині залізниці Чернігів – Ніжин та автомагістралі Київ – Москва). Вертіївська сільська рада включає в себе 10 сіл та пов'язана з більшістю поселень на півночі району. На півдні району сформувалася Лосинівська кущова ДГС, внаслідок значного територіального віддалення від районного центру та специфічної конфігурації кордонів Ніжинського району, більшість населених пунктів його південної частини тісніше

пов'язані з смт Лосинівкою. На півдні Бобровицького району варто виділити Новобиківську кущову ДГС з центром в с. Новий Биків, котре завдяки конфігурації транспортних шляхів має значний вплив на південні поселення. Окрім 3 районних та 3 кущових ДГС в межах Ніжинської міжрайонної ДГС виділяється 73 локальних та 175 елементарних демогеосистем. Площа території 4,1 тис. км², чисельність населення – 171,9 тис. осіб.

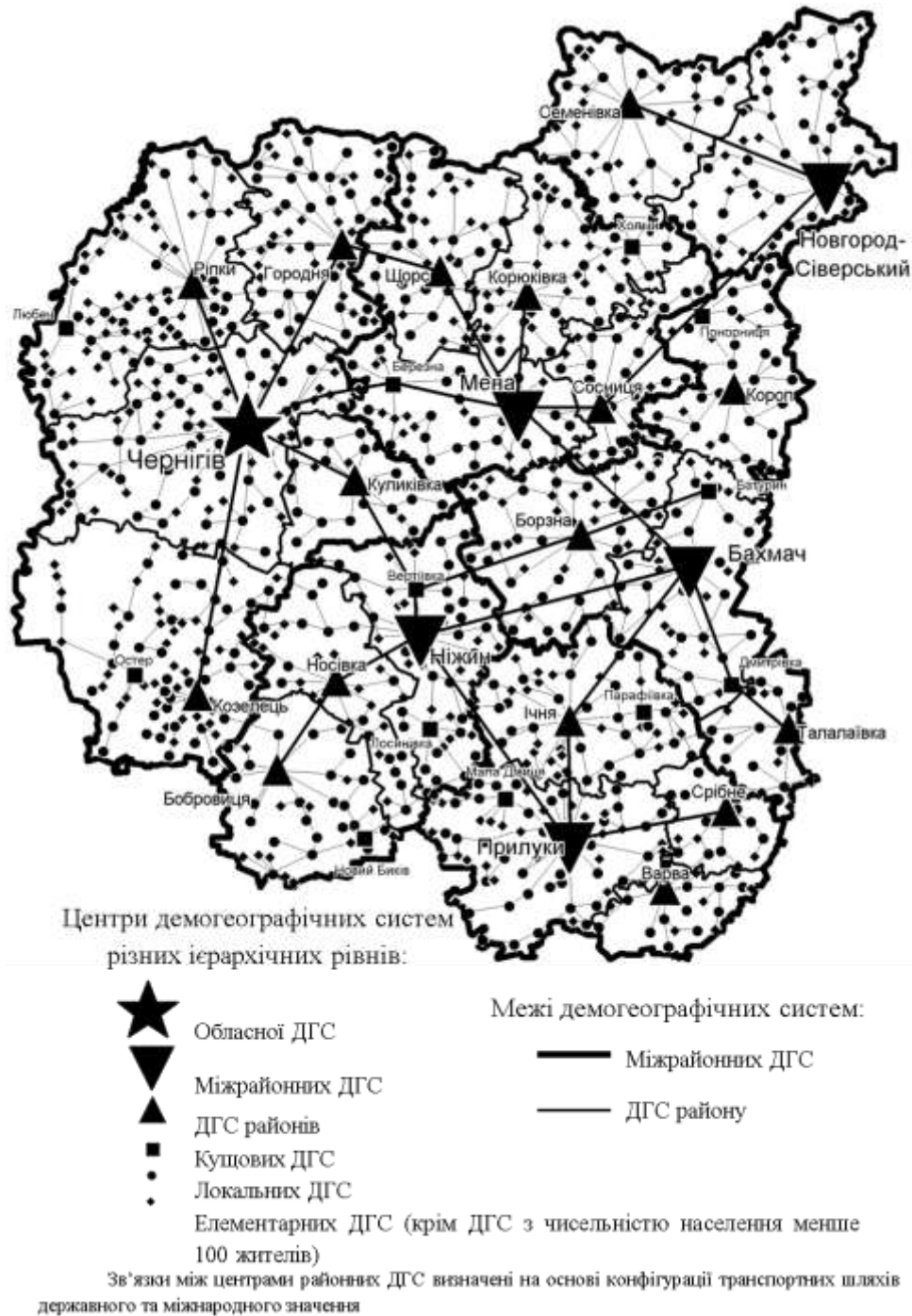

Рис. 2. Територіальна структура ДГС Чернігівської області, (розроблено автором)

Поселення південно-східної частини Чернігівської області формують Прилуцьку міжрайонну ДГС у складі Прилуцької, Ічнянської, Варвинської

та Срібнянської районних демогеосистем. Демографічний потенціал м. Прилук (чисельність населення 58,9 тис. осіб) дозволяє місту поширювати свій вплив на більшу частину території південно-східних районів області, крім того м. Прилуки має зручне транспортне положення. Також у складі цієї міжрайонної ДГС, враховуючи особливості розселенської мережі, на нашу думку, варто виділити дві кушові – Малодівицьку (з центром у смт Мала Дівиця) та Парафіївську (з центром у смт Парафіївка). Прилуцька міжрайонна демогеографічна система займає територію 4,6 тис. км², в її складі нами було виділено 4 районні, 2 кушові, 100 локальних та 238 елементарних ДГС з загальною чисельністю населення 149,7 тис. осіб.

Бахмацька міжрайонна ДГС включає Бахмацьку, Коропську, Борзнянську та Талалаївську районні демогеосистеми. М. Бахмач (18,8 тис. осіб) – четверте за чисельністю населення місто області. Завдяки залізницям Гомель – Бахмач – Одеса та Київ – Москва, м. Бахмач має тісні зв'язки з м. Борзною та смт Талалаївкою, з поселеннями Борзнянської та Коропської районних ДГС місто взаємодіє завдяки автомагістралі Київ-Москва. В межах Бахмацької міжрайонної ДГС можна виокремити 3 кушові. На півночі Коропського району виділяється кушова демогеосистема з центром у смт Понориця, від решти території району кушова ДГС відділена р. Десною. У Бахмацькому районі історично сформувалася Батуринська кушова ДГС (центром виступає м. Батурин), також на півдні Бахмацького району досить чітко виділяється Дмитрівська кушова ДГС (смт Дмитрівка та пов'язані з нею сільські населені пункти). Бахмацька міжрайонна ДГС має у своєму складі 4 районні, 3 кушові, 91 локальну та 257 елементарних ДГС, займає площу 5,0 тис. км², на якій проживає 124,1 тис. жителів.

Окремо виділити Новгород-Сіверську міжрайонну ДГС дозволили значна територіальна віддаленість Новгород-Сіверського та Семенівського районів, їх погана транспортна зв'язаність з рештою районів Чернігівської області. Системоформуючу роль відіграє м. Новгород-Сіверський (14 тис. осіб). Окрім м. Новгород-Сіверського та м. Семенівки на території міжрайонної ДГС не можна чітко виділити інші важливі соціально-економічні центри чи компактні скупчення поселень, тому, на нашу думку, виділяти тут кушові ДГС недоцільно. В межах Новгород-Сіверської міжрайонної ДГС можна виокремити 2 районні, 44 локальних, 166 елементарних ДГС загальною площею 3,3 тис. км² та з чисельністю населення 48,9 тис. осіб.

До складу Менської міжрайонної ДГС нами були включені Менська, Щорська, Корюківська та Сосницька районні ДГС. Також можна виділити Холминську та Березнянську кушові демогеосистеми. Сmt Холми характеризується значною територіальною віддаленістю та тісними зв'язками з компактною групою поселень. Сmt Березна відзначається вигідним транспортно-географічним положенням та тісно пов'язана зі значною частиною локальних ДГС, розташованих на заході Менського району. Територія Менської міжрайонної ДГС – 5,0 тис. км², окрім 4

районних ДГС, до її складу також входять 92 локальні та 235 елементарних ДГС. загальна чисельність населення становить 114,9 тис. осіб.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Таким чином, в межах Чернігівської обласної ДГС нами було виділено 6 міжрайонних, 22 районні, 12 кущових, 570 локальних, 1528 елементарних демогеографічних систем, мережа яких охоплює всі населені пункти області. Слід зазначити, що всі міжрайонні демогеографічні системи відзначаються значними територіальними диспропорціями в розвитку демогеографічних процесів. В центрах міжрайонних ДГС демографічна ситуація зазвичай краща, ніж на периферії. Виключення становить Корюківська районна ДГС, показники природного руху в якій дещо кращі, ніж в загальному по Менській міжрайонній ДГС. Для виконання своїх функцій у повному обсязі, міжрайонні центри ДГС повинні бути наділені повноваженнями відповідних органів управління. За існуючого АТУ цю проблему можна було б вирішити шляхом створення в облдержадміністраціях відділу міжрайонного територіального планування і управління. Для формування раціональної функціональної структури міських поселень міжрайонних ДГС важливе значення мають розосереджені по території промислові вузли, які стають центрами прикладання праці, що в свою чергу зменшує радіус трудових маятникових міграцій і створює кращі умови для розвитку соціальної інфраструктури, виникненню тісніших зв'язків між поселеннями всередині ДГС.

Використані джерела:

1. Дудник І. М. Низова демогеографічна система / І. М. Дудник, Т. В. Панасенко. – Полтава : Полтавський відділ УГТ, 1996. – 200 с.
2. Демографічний щорічник : Населення Чернігівської області, 2010. – Чернігів : Головне управління статистики у Чернігівській області, 2011. – 151 с.
3. Питюрєнко Е. И. Территориальные системы городских поселений Украинской ССР. Методология и методика исследования, анализ современного состояния, закономерности и перспективы развития / Е. И. Питюрєнко. – К. : Наукова думка, 1977. – 205 с.
4. Афоніна О. О. Структурна організація Чернігівської субрегіональної системи розселення / О. О. Афоніна // Географія і сучасність. Збірник наукових праць НПУ ім. М.П.Драгоманова. – 2001. – № 5. – С.107–112.
5. Доценко А. І. Територіальна організація розселення (теорія та практика) / А. І. Доценко. – К. : НАН України; РВПС України; К. : «Фенікс», 2010. – 536 с.

УДК 314.112(476)

Еникова В.Ф.

ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ ДЕМОГРАФИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ НА ЧИСЛЕННОСТЬ ТРУДОВЫХ РЕСУРСОВ СЛУЦКОГО РАЙОНА МИНСКОЙ ОБЛАСТИ

Целью данной работы было изучение населения Слуцкого района и исследование влияния демографических проблем на численность трудовых ресурсов.

В результате использования общегеографических, статистических и математических методов сбора и обработки информации было выявлено, что